

Themanummer Commentaar!

**redactie: Peter de Bruijn, Annemarie Kets-Vree &
Edward Vanhoutte**

Inleiding

Peter de Bruijn & Annemarie Kets-Vree, Huygens-ING (KNAW)

Edward Vanhoutte, Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie (KANTL)

Ieder jaar organiseren het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (KNAW) en het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie (KANTL) een editiewetenschappelijk symposium, dat bedoeld is als ontmoetingsplaats voor editeurs en docenten die aan de Nederlandse en Vlaamse universiteiten verbonden zijn, voor onderzoekers die op de een of de andere manier met teksteditie bezig zijn, en (niet te vergeten) voor studenten die zich in dit vakgebied aan het bekwamen zijn. Aan de hand van ‘open’ thema’s zoals ‘Commentaar!’, ‘Erfgoed!’ en ‘Verbeelding!’ wordt daarnaast geprobeerd de relevantie van tekstedities en bronnenonderzoek ook voor een ruimer publiek voor het voetlicht te brengen. Om dat te bereiken wordt voor de organisatie van het symposium ieder jaar samenwerking gezocht met andere universiteiten, of met instellingen die zich vanuit een andere invalshoek met de ontsluiting en verspreiding van het erfgoed bezighouden. Zo hebben de afgelopen jaren de universiteiten van Gent en Amsterdam (VU) aan het symposium meegewerkt, alsmede het Letterkundig Museum te Den Haag en het Letterenhuis in Antwerpen, en in 2011 de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

De gekozen opzet van de dag heeft tot op heden steeds geleid tot de boeiende uitwisseling en discussie over uiteenlopende aspecten van de editiewetenschap, zoals de organisatie voor ogen stond. De resultaten daarvan laten zich echter niet altijd vastleggen in reflecties die in een wetenschappelijk tijdschrift als *Verlagen & Mededelingen* gepubliceerd zouden moeten worden, hoe interessant de materie overigens ook is. Zo boden de bijdragen aan het symposium ‘Erfgoed!’ in 2010 volop stof tot (soms verwoede) discussie over de vraag op welke manier het literaire erfgoed toegankelijk kan blijven voor steeds weer nieuwe generaties lezers en museumbezoekers. Maar uit de aard der zaak is een presentatie van het nieuwe tentoonstellingsconcept van het Letterkundig Museum of van het nieuwe ontsluitingssysteem van het Letterenhuis geen academische publicatie die in een tijdschrift als *Verlagen & Mededelingen* thuishoort.

Anders is dat voor de bijdragen aan het symposium ‘Commentaar!’, dat op 29 oktober 2009 plaatsvond in het Van Gogh Museum te Amsterdam. Aanleiding voor dit symposium was de publicatie van de monumentale editie (digitaal en in boekvorm) van de brieven van Vincent van Gogh eerder die maand. Tijdens de dag stond niet alleen de commentaar in de Van Gogh-editie centraal, maar ook onderwerpen als Middeleeuwse commentaartradities, commentaar bij historische teksten, commentaar in digitale context, enzovoort. Tussen de lezingen door waren korte statements voorzien, waarin drie kenners van naam met een krachtig inhoudelijk betoog de discussie in gang zetten.

In dit themanummer zijn alle bijdragen aan het ‘Commentaar!’-symposium opgenomen, dus zowel de zes lezingen als de drie statements van respectievelijk Johan Koppenol, Lisa Kuitert en Marita Mathijssen, waarmee de redactie beoogt het interactieve karakter van het symposium tot haar recht te laten komen. Wel zijn de teksten van de lezingen beoordeeld conform het *peer review* systeem van dit tijdschrift en waar nodig door de auteurs bijgesteld.

In de eerste twee bijdragen – waarop Johan Oosterman zijn commentaar geeft – wordt ingegaan op het probleem van de commentaar bij oudere teksten. In ‘Geleerdheid in de marge. De haken en ogen aan het maken van een editie van middeleeuws commentaar’ bekijkt Mariken Teeuwen het fenomeen van de marginale teksten bij middeleeuwse handschriften, zoals interlineaire en marginale aantekeningen – glossen en commentaren. Anders dan bij de hoofdteksten waaraan ze zijn vastgehecht, hebben deze teksten een complexere overleveringsgeschiedenis. Om een antwoord te formuleren op de vraag hoe een editeur met dit soort teksten om moet/kan gaan, onderzoekt Teeuwen de onstaansgeschiedenis van dergelijke teksten en hun rol in de middeleeuwse geleerde context.

Christophe Van der Vorst behandelt in zijn bijdrage ‘Verdenckt den Dichter niet die desen Rijm beleidt. Op weg naar een intertekstuele commentaar bij historische teksten’ enkele benaderingen van commentaar bij historische teksten. Van der Vorst toetst het gangbare gesloten begrip van de commentaar als een beschrijving van de context waarin de historische tekst ontstaan is aan Constantijn Huygens’ *Ooghentroot* (1647). Geïnspireerd door Gadamer’s hermeneutische geschiedfilosofie neemt hij afstand van deze visie op de relatie tussen tekst en context en formuleert hij een intertekstuele benadering van de historische tekst die de commentator in staat stelt de specifieke historiciteit van de tekst én zijn eigen perspectief verder te exploreren als alternatief.

In haar statement reageert Lisa Kuitert op de twee volgende bijdragen in deze bundel. In ‘De biograaf en de stemmen uit het vuur’ stelt Leon Hanssen dat, hoewel de biografie in Nederland de kinderschoenen is ontgroeid, biografen nog niet volop de erkenning krijgen die ze verdienen. In zijn bijdrage onderzoekt Hanssen de spanning tussen de eis van volledigheid die leeft bij de kritiek enerzijds en de selectie vanuit een welbepaalde invalshoek van de biograaf anderzijds, waarbij de rol van de teksteditie fundamenteel is. Via een case-studie over het biografische belang van de briefwisseling van Piet Mondriaan, komt hij tot een voorstel om op basis van harde feiten en met behulp van speltheorie en conflictlogica een overtuigende visie te ontwikkelen die in de biografie zijn neerslag krijgt.

Sander Bax reflecteert in ‘Hoe veel toekomst heeft gisteren?’ op het nut en de noodzaak van een eventuele commentaar wanneer er een editie gemaakt zou worden van een van de ‘documentaire’ teksten van Harry Mulisch, met name het toneelstuk ‘De knop’. Daarbij loopt hij tegen twee fundamentele problemen aan. Een eerste probleem betreft de vraag of we de tekst niet juist van historiciteit ontdoen door het schrijven van een commentaar? Het tweede probleem betreft het reconstructiewerk dat ten grondslag ligt aan de commentaar. Hierbij worden vooral moeilijk te traceren referentiële verwijzingen ingevuld. Maar wat nu als een tekst zich essentieel verzet tegen de referentie? Bax vraagt zich af of dat dan betekent dat we eerst de tekst moeten ontdoen van haar vervreemdende karakter, om *daarna* de verwijzingen toe te voegen? Verder behandelt Bax het specifieke probleem van de spanning tussen fictie en werkelijkheid in deze tekst, de mogelijke reactie van de commentaar hierop en de gevolgen voor de leeservaring.

In de twee laatste bijdragen aan deze bundel leveren de auteurs zelf commentaar op twee brievenedities. In ‘Het best gedocumenteerd. Van Gogh opnieuw uitgegeven’ onderwerpt Wessel Krul de volledige, geïllustreerde en geannoteerde uitgave van Vincent Van Goghs correspondentie aan een nauwgezet onderzoek en poogt hij vast te stellen wat een moderne teksteditie van brieven kan zijn en wat de rol van de annotatie en het commentaar daarbij is. Ine Van Linthout schetst het belang van brieven voor literatuur- en filmhistorisch onderzoek in ‘Ik voel mij zoo behagelijk ‘zu Hause’ Stijn Streuvels, het Derde Rijk en het historische belang van brieven’. De commentaar bij deze commentaren is van de hand van Marita Mathijssen.

Aan de basis van de laatste twee bijdragen over Van Gogh en Streuvels liggen twee geavanceerde online edities die respectievelijk door het Huygens ING

en het CTB werden verzorgd. Al meer dan een decennium lang stellen het online publicatiemedium en de steeds evoluerende mogelijkheden van de teksttechnologie de traditionele concepten en theorieën binnen de teksteditie en de editiewetenschap in vraag. Ook die over de aard, de functionaliteit en het bereik van de commentaar binnen een teksteditie. Door de gepubliceerde online edities niet alleen te zien als eindproduct, maar ook als een resultaat van experimenteel modelleren, komen we op het spoor van wat we nog niet weten, van waar de elektronische editie nog te kort schiet, of wat de beperktheden zijn van de elektronische editiewetenschap. Op het vlak van de commentaar in de elektronische editie zijn de huidige ontwikkelingen rond de zogenaamde 'social edition' waarbij sociale media worden ingezet als instrument bij de verrijking van de editie met commentaar en annotaties allerhande, veelbelovend. De 'social edition' heeft de potentie om de editie open te breken en te transformeren in een interactieve werkplaats, een *collaboratorium*, waarbij glossen, interteksten, biografieën, documentatie en correspondentie een commentariërende functie kunnen vervullen ten opzichte van de tekst. Zowel het Huygens ING als het CTB zijn deze mogelijkheden van de digitale editie aan het onderzoeken en implementeren ze waar mogelijk.